

Fazekas István:

Angyali üdvözlét az Ószövetségben

„Aki még nem szült, szüljön...”

Az angyali üdvözlét a mai közfelfogás szerint mindenki számára egyértelműen a mennyei híradásnak azt a pillanatát jelenti, amikor Gábiel angyal Máriával, József jegyeseivel közli: „Íme, fogansz méhedben, és fiút szülsz, akit nevezz Jézusnak” (Lk 1,31). Az evangélium szerzőjének leírásából tudjuk, hogy Mária szűz, s éppen ezért, az angyallal folytatott párbeszéde különös jelentőséget kap. Miről is értesülünk? Amikor a várandós Erzsébet a hatodik hónapban van, Isten elküldi Gábiel angyalt Galilea egyik városába, Názáretbe, aki belép Máriához és így köszönti őt: „Üdvözlégy, kegyelembe fogadott, az Úr veled van!” (Lk 28,1) Az angyal elmondja, hogy Mária kegyelmet talált az Istennél, és ő fogja megszülni a Megváltót. Amikor Mária tűnődve visszakérdez: „Hogyan lehetséges ez, mikor én férfit nem ismerek?” (Lk 1,34), nos, úgy gondolom, a nő ártatlanság fény sugara nyílik ki ebből a kérdésből és világít rá derengve a rejtőzködő igazságra. Számos szerző Jézus nemzetségi táblázatával (Lk 3,23–38 vagy Mt 1,1–16) érvelve azt hangsúlyozza, hogy Jézus Józseftől fogant: az angyali üdvözlét és a Szentlélek munkája a természetes fogantatáson kívüli esemény. Én azonban úgy vélem, hogy Mária csodálgató kérdése és az arra adott válasz egyértelművé teszi számunkra azt, hogy nem zárhatjuk ki életünkben annak a lehetőségét, hogy „az Istennek semmi sem lehetetlen” (Lk 1,37). A dialógusból úgy tűnik, hogy Mária az angyali üdvözlét pillanatában foganhatott meg, vagy esetleg nem sokkal azután. Tekintsünk el attól a mitológiai jelenségtől, hogy a szüztől való születés nem egyedülálló, nemcsak a Szentírásban fordul elő, hanem más ókori irodalmakban is. Tekintsünk el attól is, hogy a nagy királyok, hősök, hadvezérek születését általában valami rendkívüli, az égi világgal kapcsolatos események előzik meg. Koncentráljunk csak az angyalra és Máriára! Miért olyan fontos ez a párbeszéd Isten angyala és egy asszony között, hogy nemzedékről nemzedékre, szinte naponta, mindig felidézzük? A Mindenható Istennek miért van szük-

sége közvetítőre? És miért éppen angyalra? Nem mondhatná ezt meg Máriának egy próféta, egy látnok, vagy esetleg egy álom?

Az angyali üdvözlétnek és magának Jézus születésének konkrét, ószövetségi előzményei és előképei vannak. Jézus születésére vonatkozólag nem sokkal az ember teremtése után már ígélet hangzik el (1Móz 3,15), majd a Megváltó reménységét megkapja Ábrahám is. A néppé formálódott zsidóság megmaradásának két tartópillére van: az egyik a Tóra, a másik a Messiás-várás boldogító mámore. Ezek nélkül nem szilárdulhatna meg a zsidóság monoteizmusa. A zsidóság nem lehetne az egy Isten népe. Nem lehetne a népek közül a kiválasztott nép. Mindez pedig egy lassú folyamat lesz. Az egyistenhit megerősödését segítik a próféták, a bírák, a hősök és a hősnők, Isten más kiválasztott emberei – és az angyalok is. Joseph Ratzinger írja: „A vallások éppen azáltal mutatkoznak jelentősegteljesnek, hogy tudást közvetítenek az eljövendőről, és ily módon meg tudják mutatni az embernek az utat, amelyet választania kell, hogy ne valljon kudarcot.”¹ A zsidóság a Megváltó személyében olyan valakit vár, aki legalább akkora próféta, mint Mózes, aki képes arra, hogy bűneinktől megszabadítson, és bűneinkből megváltson, akivel az Úr szemtől szembe találkozott (3 Mózes 34,10), aki ismeri Isten dicsőségét, aki színről színre látta az Urat. Éppen olyan tehát, ahogyan a János-prológos meghatározza: „Istent nem látta soha senki, az Egy-szülött Isten, aki az Atya kebelén van, az jelentette ki őt” (Jn 1,18). Jézusban kell beteljesednie az új profétáról szóló ígéletnek, a Messiásban kell megvalósulnia mindannak, ami Mózesre csak töredékesen volt igaz: a Megváltó Isten színe előtt él, mint Fiú, az Atyával a legbensőségesebb egységben. Ki más is jelenthetné ki ennek a Fiúnak a földi életét, ha nem az Úr angyala?

A Máriának szóló üdvözléthez hasonló kijelentések az Ószövetségben többször is előfordulnak. Az Úr angyala ilyenkor ígéletet tesz egy fiúgyermek megszületésére, aki általában valamelyik nép ősatyja (Izmael vagy Izsák), vagy pedig népének szabadítója lesz (Sámson). Hogyan jöhettek létre ezek a találkozások? Isten direkt beavatkozása ez az emberek magánéletébe és ily módon a történelembe is? Vagy másról van szó?

¹ Joseph Ratzinger: A Názáreti Jézus 1. Rész. Budapest; Szent István Társulat: 2007. 21. p.

Azt hiszem, erre a Hágárnak mondottakból kapjuk meg a választ: „Mert hallott az Úr nyomorúságodról” (1Móz 16,11). Ezeknek az asszonyoknak mindegyike nyomorúságban élt. Hágáron kívül mindegyikőjük meddő volt. A meddőség az akkori felfogás szerint egyfajta büntetésnek számított. Egy korabeli abesszin dalocska szerint: „Aki még nem szült, szüljön, aki még nem ölt, öljön.” Mindkét nem arra van ítélve, hogy elég legyen a világban születése szerinti rendeltetésének.² Egy meddő nő a 2Móz 18,9–12 értelmében nem mehetett javasasszonyhoz, de még talán prófétához sem, tanácsot kérni. Mit is tehetett? Csak azt, amit Elkána felesége, Anna: imádkozhatott az Úrhoz. Ezek az asszonyok imádkoztak és könyörögtek. És meghallotta nyomorúságukat az Úr. Elküldte hozzájuk angyalát azzal az üdvözléssel, hogy kegyelmébe fogadta őket.

Az angyalok

Az angyal fogalmával mind az Ószövetségben, mind az Újszövetségben viszonylag gyakran találkozhatunk. Az angyalok meghatározása kapcsán azt hiszem, számunkra talán a legfontosabb Jézus Krisztus kijelentése, amikor a sadduceusok kérdésére a feltámadás kapcsán ezt mondja: „Mert az emberek, amikor már feltámadtak a halálból, nem nőülnek, férjhez se mennek, hanem olyanok, mint az angyalok a mennyekben” (Márk 12,25). A feltámadáskor tehát hasonlókká válunk az angyalokhoz, de nem angyalok leszünk. Vegyük csak sorra, hogy mit is tudunk ezekről az angyalokról, akikhez majd hasonlatosak leszünk. Pál apostolnak a Korinthusiakhoz írt leveléből tudjuk, hogy az angyalok nyelve szép, szavuk olyan, mint a „zengő érc, vagy a pengő cimbalom” (1Kor 13,1). Tudjuk azt is a páli levelekből, hogy az emberekhez hasonlóan az angyalok is megítéltetnek: „Vagy nem tudjátok, hogy angyalok fölött is ítélkezünk majd?” (1Kor 6,3). Az angyalok kísértői lesznek az Úr eljövetelenek (1Thessz 4,16), tanúi az emberi tetteknek (1Kor 4,9), ugyanakkor az Istennek alávetetten élnek (Róm 1,38–39). Az angyalok repülnek (Dán 9,21), ám az angyalok, miként az emberek, esendőek (1Kor 11,10). Ezt az esendőségüket jelzi az 1Móz 6,2 is, ahol az emberek asszonyaival házasodó „istenfiak” angyalok: „látták az istenfiak, hogy szépek az

emberek leányai, ezért feleségül vették közülük mindazokat, akiket kiszemeltek maguknak”. Az angyalok nem szuverén lények, mindig feladat-végrehajtók vagy küldöttek, akiknek sajátos társadalmuk van. Vannak főangyalok, akik bizonyos fejedelemségek élén állnak és vannak „beosztott” angyalok. Vannak szent angyalok és vannak rossz angyalok. Angyalai vannak az Emberfiának és angyalai vannak az ördögnek. Angyala van a halálnak, a bosszúállásnak és angyala van az Úrnak. Pál egyik leveléből arra is következtethetünk, hogy az ember maga is lehet angyal, hiszen ezt írja: „és ti mégsem estetek abba a kísértésbe, hogy engem testi erőtlenségem miatt megvessetek vagy megutáljatok, hanem úgy fogadtatok, mint Isten angyalát” (Gal 4,14).

A zsidók fogsága előtti irodalomban az angyalok egyik fő funkciója az, hogy Isten üzenetét közvetítsék az embereknek. Izsák feláldozását az utolsó pillanatban az Úr angyala akadályozza meg (1Móz 22,11), angyal bátorítja Jákobot is Lában rászedésére, és angyal parancsolja meg azt is, hogy térjen haza szülőföldjére (1Móz 31,11). Fontos szerepük, hogy előhírnökei legyenek bizonyos fogantatásoknak és születéseknek. Az 1Móz 16,11-ben angyal adja tudtára Hágárnak Izmael születését, miként az 1Móz 18,10-ben Ábrahámnak Izsák születését, a Bír 13,3–5-ben pedig Mánoah feleségének Sámson születését. A fogság előtti elbeszélő anyagban az angyal és az Úr angyala különös megkülönböztetést kap. Mi lehet ennek az oka? Mózes az égő csipkebokorból szólítja meg az Úr angyala: „Ott megjelent neki az Úr angyala tűz lángjában, egy csipkebokor közepéből” (2Móz 3,2). Ám, ahogy kialakul a dialógus, Mózes már magával az Úrral beszélget, aki ezt mondja: „Én vagyok atyádnak Istene, Ábrahámnak Istene, Izsáknak Istene és Jákobnak Istene” (2Móz 3,6) Hasonló a jelenség Hágárnak, Ábrahámnak és Mánoah feleségének az Úr angyalával való találkozásakor. Vajon nem arról van itt szó, mint az ApCsel 12,15-ben, amikor Pétert a saját angyalának vélik? Vajon nem arról van-e szó, hogy az Úr angyala magának az Úrnak az a fajta szupranaturális személye, amikor nem színről színre, de mégis maga az Úr jelenik meg az embernek?

Az Úr angyalának további feladata az is, hogy védelmezze az igazat, hogy betegségtől óvjon, Izrael népét kísérje a pusztában. Ha kell, akkor meg is mentse a kiválasztott népet. Gondoskodjon a bujdosó Hágárról, táplálja a sivatagban meghúzóódó Illést. Feladatuk lesz az is, hogy Sodoma elpusztításánál kimenekítsék Lótót és családját.

² Mircea Eliade: A szent és a profán. Budapest; Európa Könyvkiadó: 1987. 96. p.

A „kivont kardú” angyalok, mint büntető angyalok jelennek meg a Szentírásban. „Az angyalok tevékenysége arra is kiterjed, hogy az isteni igazságszolgáltatás eszközeként – mint a büntetés végrehajtói – lépjenek fel. Amikor az Úr megharagszik Bálámra, egy angyalt küld ellene, aki nek a kezében kivont kard van, hogy akadályt állítson az útjába (3Móz 22,22). Dávid napjaiban a pestis okozója is kivont kardú angyal (1Krón 21,15 vö. 2Sám 24,16–17), és ugyancsak felfegyverkezett angyal jelenik meg Józsuének is (Józs 5,13). A bibliai beszámoló szerint Szín-ahhériba seregét szintén az Úr angyala pusztítja el (2Kir 19,35; Ézs.37,36; 2Krón 32,21), valamint Sodoma lerombolása is angyal működésének tulajdonítható (vö. 1Móz19,13)”³.

A fogság előtti elbeszélő irodalomban az angyalok még nem önálló individuumok, kizárólag egy meghatározott küldetés céljából jönnek az emberhez, majd dolguk végeztével örökre eltűnnek. Nevük nincs, s ha arra olykor rá is kérdez valaki, nevüket nem árulják el, kitérő válaszokkal felelgetnek. (1Móz 32,30; Bír 13,17–18).

A fogság utáni apokaliptikában az angyalok már nem pusztán rendeletek végrehajtói, hanem hatalmuk van bizonyos feladatok elvégzésének kezdeményezésére⁴. Az angyalok itt már személyiségek, általában nevesítve is vannak, mint például Gábrriel (Dán 8,16; 9,21) vagy Mihály (Dán 10,13; 12,1). Ezek az angyalok már önálló, független identitással rendelkeznek és esetenként egymással is kapcsolatba lépnek.

A szakirodalmak többsége az angyalok létét azzal magyarázza, hogy ezek az alakok politeisztikus környezetben ténylegesen istenként, istenségként működtek, azonban a monoteista ókori Izraelben már megfosztottak isten-jellegüktől, és az Úrnak alárendelt paralel mennyei lényekké váltak⁵. Koltai Kornélia az *Angyalok az Ószövetségben* című tanulmányában tágabb mitológiai és folklorisztikus keretbe helyezésükkel rá-

³ Koltai Kornélia: *Angyalok az Ószövetségben*, Xeravits G. - Tamási B. - Szabó X.: *Angyalok az ókortól Szent Tamásig Sapientia Főiskola-L'Harmattan*, Bp. 2011. 24. p.

⁴ Koltai Kornélia i. m. 37. p.

⁵ lásd pl: Karasszon István: „Ni ange ni bete (Gondolatok az angelológia és satanológia vallástörténetéhez) In: *Az Ószövetség varázsa*, Új Mandátum Kiadó, Bp. 2004; Blau Lajos: „Zsidó angyltan”, In: *Zsidók és a világkultúra*, Zsidó tudományok, 1999., Gerardus van der Leeuw „A hatalom különleges formája: az angyalok”, In: *A vallás fenomenológiája*, Osiris tankönyvek Bp. 2001.

mutat arra, hogy az angyalok, a monoteizmus tanúbizonyságai. A het-tita Hasamili istenség személyében véli felfedezni annak az angyalnak a megfelelőjét, aki egy felhővel rejtje el az izrealitákat az ellenségeik előtt a Vörös-tengernél (2Móz 14,19)⁶. Az áldozati tűz lángjában elillanó angyal motívuma a Mánoah-történetben (Bír 13,20) szerinte egy dzsinn füstben való távozásának ismert fordulatával rokonítható. Lót és az angyalok történetében az egyik Grimm mesével von párhuzamot. Jákob küzdelme az angyallal a Jabbok gázlójánál (1Móz 32,24–25) sem más valójában, mint „a folyón való átkelés előtt a folyó szellemével küzdő hős” – héber verziója⁷. A klasszikus római irodalomban is leképződik az a történet-típus, amelyet az Ószövetségben Ábrahámmal és a három angyal megvendégelésével kapcsolatosan olvashatunk. Ovidiusnál a Tannagra-i Hyrieusról szóló költeményében elevenedik meg a hasonló történet, amikor Hyrieus három istent lát vendégül, akikről nem tudja, hogy istenek lennének. Önzetlen vendégszeretetét az istenek egy fiúval: Orionnal viszonzozzák⁸.

Az ószövetségi corpusban az antropomorf angyalokon kívül további szupranaturális lények is megjelennek: a szeráfok és a kerubok. Ezek is angyali karakterrel bírnak, feladatuk általában valaminek az őrzése, vagy valaminek a kísérete. A kerubok azonban nemcsak élő mennyei személyek, hanem élettelen tárgyak is lehetnek. Nyilván ezek is a politeista környezetből származó transzcendens alakok, melyeknek elsődleges funkciója a héber bibliában az, hogy az egyetlen Urat szolgálják, annak „kizárólagos szentségét” hirdessék. Egyértelműen más fogalomkörbe tartoznak, mint az Úr angyalai⁹.

Az Újszövetségben az angyalokról a legtöbbször a páli levelekben esik szó. Pál az angyalok létezését eleve feltételezi¹⁰. Az újszövetségi angyalok kapcsán meg kell említeni a szatanasz (sátán), vagy a vele szinonim diabolos fogalmát. A szatanasz a héber szátán (ellenség, vádló) görög átírata. Pál apostol egyértelműen rámutat arra, hogy a sátán a vi-

⁶ Koltai Kornélia i. m. 25. p.

⁷ Koltai Kornélia i. m. 26. p.

⁸ Koltai Kornélia i. m. 27–28. p.

⁹ Koltai Kornélia i. m. 33. p.

¹⁰ Szatmári Györgyi: *Angyalok az Újszövetségben*, Xeravits G. - Tamási B. - Szabó X.: *Angyalok az ókortól Szent Tamásig Sapientia Főiskola-L'Harmattan*, Bp. 2011. 39. p.

lágosság angyalának adja ki magát, szolgálai pedig azt a látszatot keltik, mintha az igazság szolgálai lennének: „Nem is csoda, mert maga a Sátán is a világosság angyalának adja ki magát. Nem meglepő tehát, hogy szolgálai is az igazság szolgálainak adják ki magukat; de a végük cselekedeteikhez méltó lesz” (2Kor 11,14–15). Az evangéliumokban az angyali üdvözet, és Jézus születése kapcsán jelennek meg az angyalok, majd pedig Jézus feltámadásakor. Jézus példázataiból értesülünk arról, hogy a parúziakor Jézus a szent angyalokkal fog visszatérni: „Mert ha valaki szégyell engem és az én beszédeimet e parázna és bűnös nemzedék előtt, azt az Emberfia is szégyellni fogja, amikor eljön Atyja dicsőségében a szent angyalokkal” (Márk 8,38). Értesülünk arról is, hogy a nagy betakarításnál az aratók lesznek az angyalok (Mt 13,38). Ezen kívül olvashatunk még arról, hogy Jézust a pusztában a megkísértésekor angyalok szolgálták (Márk 1,13). A katolikus levelekben szintén szerepel az angelosz főnév: Péter és Júdás leveleiben találkozhatunk vele. A Júdás 6–7 szerint vannak bukott, lázadó angyalok, akik bilincsből vannak: ezek azok az angyalok, akik a földre lejöttek és paráználkodtak. Ez egyértelmű párhuzam a 1Móz 6,2-vel, innen értesülünk az angyalok esendőségéről és erre utal Pál apostol is az 1Kor 11,10-ben amikor ezt írja: „Ezért tehát kötelessége az asszonynak, hogy méltóságának jelét viselje a fején, az angyalok miatt is”. Karasszon István megállapítja, hogy az 1Enókh 6–11 szerinti „istenfiak”, akik emberek lányait vették feleségül, tulajdonképpen angyalok¹¹. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy az Enókh könyve, mind az 1Móz 6-tól, mind pedig Dán 4-től jelentősen eltér. Enókh könyvének angyalai két tradíciót jelenítenek meg: a tisztátalan házasságét, másrészt pedig egyfajta zsidó Prométheusz-mítoszt, hiszen az angyalok lesznek azok, akik a legkülönbözőbb mesterségekre tanítják meg az embereket. De térjünk vissza a Szentíráshoz! Mit is figyelhattunk meg? Az angyalok (vagy legalábbis közülük sokan) az asszonyok szépsége miatt esendők. Akárcsak a férfiak. És itt most álljunk meg egy szóra! Amennyiben a bűnesetnél a kígyó személye a sátánnal azonos, akkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy a sátán maga is angyal: mégpedig egy bukott angyal. Egy bukott angyal kísérti meg a nőt, aki a férfit, aki a férfi csontjából lévő csont, a férfi húsából lévő hús. Láthatjuk: az asszony és az angyal találkozása mindig

¹¹ Karasszon István: *Az Ószövetség varázsa*, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 2004. 47. p.

különös jelentőséggel bír. Ha egy asszony találkozik egy angyallal, akkor ott vagy a világtörténelem vagy egy nép története forog kockán.

Az angyalok sokaságát és rendkívül sokféle szerepét figyelhetjük meg a Jelenések könyvében. Az ott szereplő angyalok nem árulnak el többet személyiségükről és természetükről sem, mint ami a korábbi iratok alapján már megállapítható róluk. „Megjelenő feladataik alapján az emberi világ fölött állnak, de szerepük Istennek és a Báránynak alárendelt. A többször megjelenő erős angyal (Jel 5,2; 10,1; 14,6; 18,21) is csak hirdető és végrehajtó. A könyvet, mely a trónon ülő kezében van, csak a Bárány képes felnyitni (5,1.3.6–7) Isten tervét a megölt és feltámadt Jézus tárta fel és teljesítette be”¹².

Hágár története: egy angyal ígérete, ami nem angyali üdvözet

Az Ószövetségben azok közül, akik valamiféle angyali közöntséssel vannak illetve, egyedül Hágár az, aki nem meddő. Hogy ki-csoda ez a Hágár? A Bibliából csak annyit tudunk meg, hogy Sára fiatal, egyiptomi szolgálója. A Midrás szerint azonban lényegesen több ennél. Az „egyiptomi szolgáló”, ahogyan a Tóra röviden nevezi, a fáraó egyik gyönyörű leánya volt, a sok közül. Amikor a fáraó háremében kiderül Sárának az Ábrahámval való házassága, s a fáraó megsejti, hogy Ábrahám Istene az igaz Isten, az uralkodó neki adja egyik lányát ajándékba, mondván: „Inkább legyen szolgáló Ábrahám házában, mint úrnő másutt” (Brésit rabba 45,1). Egy másik Midrás szerint Ábrahám szemében Hágár törvényes felesége volt, de Sára szemében csupán ágyas (Midrás Ággádá, Brésit 16,10). Hágár tehát egy „egyiptomi származású cseléd-lány, aki angyalokkal társalgott, miközben Ábrahám ősapánk ágyasa volt”¹³. Sára gyönyörű nő, talán mondhatjuk így, az akkor élő asszonyok között a legszebb. Ám meddő. Ábrahám pedig? Isten kiválasztotta, aki hisz abban az ígéletben, hogy magjában a föld minden nemzetsége megáldatik. Hogyan is írja Kierkegaard? „Volt, aki önmagában bízva mindent elnyert, volt, aki erejének tudatában mindent földáldozott, aki azonban Istenben hitt, mindenkinél nagyobb volt. Ki az ereje által lett

¹² Szatmári Györgyi i. m. 61. p.

¹³ Naftali Kraus: *Nők a Bibliában és a Talmudban*, PolgArt Kiadó, Bp. 2005. 114. p.

nagy, ki a bölcsessége által, ki a reménye által, ki pedig a szeretete által. Ábrahám azonban mindenkinél nagyobb volt, nagy az ereje által, melynek mértéke az erőtlenség, nagy a bölcsessége által, melynek titka a balgaság, nagy a reménye által, melynek formája az örület, nagy a szeretete által, mely egyben gyűlölet, önmaga gyűlölete. Hit által ment ki Ábrahám atyáinak földjéről, és lett idegen az ígért földjén. Egyvalamit maga mögött hagyott, és egyvalamit magával vitt; földi gondolkodását hátra hagyta, és hitét magával vitte: különben nem ment volna ki, hanem azt gondolta volna, hogy az mégiscsak értelmetlen¹⁴. Ábrahám hite – sokak szerint – töretlen mindvégig, ám Sára hite – éppen hosszú ideig tartó meddősége miatt – meg-megbicsaklik. Sára végképp lemond arról, hogy az Ábrahámnak tett ígért őáltala teljessé be. Ennek a lemondásnak a következménye Hágár története.

Ábrahám enged Sára unszolásának. (Én úgy érzem, ennek az engedékenységnak nem szexuális, hanem rosszul értelmezett hitbeli oka van – talán Ábrahám hite is megapadt – ami miatt később majd Izsák esetleges feláldozásával teszi próbára őt az Úr). A fiatal Hágár teherbe esett és látva úrnője nyomorúságát, azonnal el is szemtelenedett. Már nem tisztelte Sárát úgy, mint azelőtt. Ennek következtében Sára dühös lett és módszeresen kínozni kezdte az állapotos Hágárt. Kínzása olyan méreteket öltött, hogy Hágár inkább megszökött. Feltehetőleg hazája felé, Egyiptomba tartott, amikor egy anyállal találkozott.

Az Úr anyala egy forrásnál talált rá a pusztában, annál a forrásnál, amelyik a Súrba vezető út mentén van, és a következő dialógus alakult ki közöttük: „Hágár, Száraj szolgálója! Honnan jössz, és hová mégy? Ő így felelt: Úrnőm elől, Száraj elől futok. Azt mondta neki az Úr anyala: Térj vissza úrnődhöz, és alázkodj meg előtte! Ezt is mondta neki az Úr anyala: Nagyon megsokasítom a te utódaidat, annyira, hogy meg sem lehet őket számolni. Majd ezt mondta neki az Úr anyala: Ím, teherbe estél, és fiút fogsz szülni. Nevezd Izmaelnek, mert hallott az Úr nyomorúságodról” (1Móz 16,8–11).

Az Úr angyalának kérdése látszólag hétköznapi, egyszerű kérdés, ám ha jobban belegondolunk, megértjük, hogy olyan filozófiai tartalom van benne, amire valójában senki sem válaszolhat. A kérdés első felében

a *honnan* jössz kifejezésben az ige perfectum alakban található, majd a kérdés második felében a *hová mégy* kifejezésben az ige imperfectumban van. A szenvedő Hágár participiummal válaszol. Aki menekül, az nem tudja, hová megy. Annak csak egyetlen célja van: az, hogy az életét megmentse. Vajon miért nem engedi tovább menni az angyal? Miért nem úgy alakul a történet, hogy az angyal visszasegíti őt hazájába? Miért kell Hágárnak úrnője házába visszatérnie? Azért, mert az Úr hallott a nyomorúságáról. Az Úr látta Hágár szenvedését, látta Sára hitetlenségét, és Ábrahám hitének apadását, ezért Hágár sorsán keresztül megmutatja, hogy miként van jelen a történelemben. Az Ábrahámnak tett ígértet az Úr soha nem szegte meg. Ábrahám és Sára türelmetlensége egy olyan helyzetet idézett elő, ami a körülményeket megváltoztatta. Hágárral igazságtalanság történt: eszközül használták. Ezt a nyomorúságot látta meg az Úr és csak azért fordítja vissza Hágárt Ábrahám házába, hogy igazságot tegyen vele. Nem engedi, hogy Hágár parázna nővé váljon, hanem úgy alakítja a sorsát, hogy rajta is beteljesedjen az Ábrahámnak tett ígértet. Teszi mindezt a nyilvánvaló hitetlenség és az igazságtalanság miatt. A Midrás cádikának (szent asszony) nevezi a jelenet végén az egyiptomi nőt, akivel az Örökkévaló személyesen beszélt egy angyal által.

Miből gondolhatjuk azt, hogy Hágár története, az Úr angyalával való találkozása Ábrahám megrendült hitének a következménye? Nagyon egyszerű a válasz. Ábrahám későbbi viselkedéséből. Az anyállal való találkozás után Hágár visszatér, és feltehetőleg szerényebben viselkedik asszonyával: viszonyuk, mintha egy kicsit normalizálódna. Aztán megszüli a fiút, akit az angyal ígért, és Ábrahám nevezi el a gyermeket Izmaelnek. Sára meddő marad, a Mindenható pedig újból szövetséget köt Ábrahámmal, s megígéri neki azt, hogy Sára fiút fog szülni neki. Erre az ígérethez van Ábrahámnak egy olyan reakciója, ami bizony hitének elapadását támasztja alá. „Ábrahám arca borult, de nevetett, és azt mondta magában: Százestendő embernek lehet-e gyermeke? Vagy Sára kilencven éves létére szülhet-e? És ezt mondta Ábrahám az Istennek: Bárcsak Izmael életét oltalmaznád!” (1Móz 17,17–18). Nemcsak Ábrahám nevetéséből, de a sóhajtásából is, amikor Izmael életéért könyörög, felsejlik lelkének kétségekkel teli állapota: nem igazán hiszi azt, hogy Sára szülhet még neki gyermeket.

¹⁴ Søren Kierkegaard: Félelem és reszketés, Európa Könyvkiadó, Bp. 1986. 25. p.

„Jóval később, a Biblia kései könyveiben (a Zsoltárokból és a Krónikák könyveiben) történik említés egy hágaritáknak nevezett népcsoportról. Nem ismeretes a kapcsolat – ha egyáltalán van – köztük és a „mi” Hágárunk között. Magyarországot a középkori héber rabbinikus irodalomban Hágár-országgént említették (Erec Hágár) de ebben is csupán feltevésekre vagyunk utalva”¹⁵.

Ábrahám és a Szentháromság?

Az ember soha nem nőheti ki a lelkiismeretét. Lehetnek akármilyen törvények, divatok, esztétikai- vagy morális jelenségek, az embernek mindig van magánvéleménye. Csak az veszett el igazán, akit nem érdekel a lelkiismeret. Akinek nincs véleménye, pontosabban: akinek nincs magánvéleménye, az az igazán elveszett ember. Amikor az Úr szövetséget köt újból Ábrahámmal, és megígéri neki Izsák születését, Ábrahám ugyan kineveti, de aztán a lelkiismerete megszólal. A lelkiismerete megszólal, és Ábrahám hite ismét teljes lesz. Ha Ábrahám nem hinne, akkor Sára a bánatba teljesen belebúsulna. „Ábrahám azonban hitt, és ezért fiatal maradt; hiszen aki mindig a legjobbat reméli, az megöregszik, azt az élet becsapja; aki pedig folyton a legrosszabbra számít, az idő előtt megöregszik; aki azonban hisz, az örökké megőrzi ifjúságát”¹⁶.

Amikor Ábrahám Izmael életéért könyörög, abban a könyörgésben az is benne van, hogy Ábrahám lemondott már a neki tett ígéretről, olyan formán is, hogy ő azt sem bánja már tulajdonképpen, ha az ígéret, miszerint utódaie lesz Kánaán földje Egyiptomtól az Eufrátesz folyamáig, Izmael által sem teljesebbé be. Nem bánja, ha nem lesz sok népnek az atyja, csak a szeretett gyermek élete teljes legyen. Ám Isten megszanja a szívben megfogant keserűségtől elcsüggedt férfit, és ezt neki: „Nem! Sára a feleséged szül neked fiút, akit Izsáknak fogsz nevezni. Szövetségre lépek vele is, örök szövetségre, meg utódaival is. Izmael dolgában is meghallgatlak: megáldom őt, és nagyon megszorítom és megsokasítom utódait. Tizenkét fejedelmet fog nemzeni, és nagy néppé teszem. De szövetségre csak Izsákkal lépek, akit Sára egy esztendő múlva szül

¹⁵ Naftali Kraus i. m. 116. p.

¹⁶ Søren Kierkegaard i. m. 28. p.

neked” (1Móz 17,19–21). Ezt követően Ábrahám a szövetség jeleként körülmetéli Izmaelt és minden pénzen vett szolgáját, háza népének minden férfitagját, s maga Ábrahám is 99 évesen eltávolíttatta szeméremtestének előbőrét.

Nem sokkal azután, hogy Ábrahámot körülmetélik, megjelenik neki az Úr Mamré tölgyesében. Hogy egészen pontosak legyünk: három férfi jelenik meg sátrának bejárata előtt. Ki ez a három alak? A Szentháromság előképei lennének, ahogy sok keresztyén teológus véli? Vagy mindhárom férfi az Úr angyala? Vagy közülük az egyik az Úr, a másik kettő pedig az őt kísérő két angyal? Elgondolkodtató és talányos a kilétük. A találkozás különös és rejtélyes. Nemcsak teológiai értelemben, hanem lélektanilag is izgalmas. (Persze hadd tegyem hozzá, az Úrral, vagy az Úrnak angyalával való találkozások lélektanilag mindig izgalmasabbak, mint teológiaiilag). De vajon komolyan gondolhatjuk egy pillanatilag is azt, hogy Ábrahám az Atya, a Fiú és a Szentlélek három személyiségű, de egylényegű alakjával találkozott a tölgyfák alatt, sátra közelében?

Mielőtt ezt a találkozást részletesebben elemezném, tekintsünk egy kicsit vissza Ábrahám történetére! „Az 1Móz 12-vel Mózes első könyvének egy fontos tartalmi fordulópontjához érkezünk. Isten elhatározta, hogy kivezeti az emberiséget a mélységből, és ismét a neki tetsző, teljes élet lehetőségével áldja meg. Az, ami Mózes öt könyvében, sőt ami az egész Ószövetségben ezután következik, tulajdonképpen nem más, mint ennek a tervnek, Isten üdvtervének a megvalósításán való munkálkodás”¹⁷.

Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetjük, hogy az üdvtörténeti terv első lépéseként hívja el Isten a gyermektelen Ábrahámot, Táré fiát (akit az elhíváskor még Ábrámnak hívnak), és küldi el őt szülőföldjéről, Ur-Kaszdimból Kánaánba. „Az Úr mondta Ábrámnak: Menj el földedről, rokonságod közül és atyád házából arra a földre, amelyet mutatok neked! Nagy néppé teszek és megáldalak, nagygyá teszem nevedet, és áldás lesz. Megáldom a téged áldókat, s megátkozom a téged gyalázókat. Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége” (1Móz 12,1–3). Egyetérthetünk Kustár Zoltán megállapításával, aki a következőket írja: „Az itt elhangzott

¹⁷ Kustár Zoltán: Mózes első könyve, Bibliaismereti kézikönyv, Kálvin János Kiadó, Bp. 2004. 58. p.

ígéretetek egyfajta vezérfonálként húzódnak végig a patriarchák történetén: Isten többször is megismétli őket, illetve az egymást követő nemzedékek minden képviselőjére átruházza azokat. Az Újszövetség szerint ezek az ígéretetek, elsősorban az Ábrahám-tól származó sok nép, illetve a népeknek szóló áldás közvetítése sem az ősatyák (vö. Zsid 11,13.19) sem az Ószövetség korában nem teljesedtek be, hanem azokat – a megtért pogányokra is átruházva (Gal 4,21–31) – Jézus Krisztus váltotta valóra (Gal 3,14; Luk 24,29, ApCsel 1,4; 2,33.39; Ef 1,13; Róm 4)¹⁸.

Ábrahám a feleségével Sárával és az unokaöccsével Lóttal Kánaánba érkezik, és amikor Kánaán földjén egyfajta terepszemlét tart, Sikemnél veri fel sátrát. Itt hangzik el az Úr részéről először az az ígélet, hogy Kánaán földjét Ábrahám utódjainak adja majd. Ez után dél felé vonul tovább, majd nem sokkal Kánaánba érkezése után egy éhínség elől kénytelen Egyiptomba menekülni (1Móz12,10–20). Itt, félve attól, hogy Sára szépségéért megölhetik, Sárát a húgának adja ki. Ez valójában nem is hazugság a részéről, hiszen az 1Móz 20,12-ből megtudjuk majd, hogy Sára Ábrahám apjának leánya, csak az anyjuk nem közös. Sára a fáraó háremébe kerül, Ábrahám pedig óriási gazdagságra tesz szert általa. Isten azonban Sára elvételeért csapásokkal sújtja a fáraót, így Ábrahám a feleségét visszakapja, és hatalmas vagyonnal térhet vissza Kánaánba. Ez a történet később csaknem szó szerint megismétlődik majd Sárával Izmael születése előtt, csak ekkor már Abímeleknél, Gerár királyánál (1Móz 20,1–18), az 1Móz 26,1–11 szerint pedig ugyanez történik meg (úgyszintén Gerárban) Izsákkal és Rebekával. Kustár Zoltán szerint ez a három történet együttesen azt juttatja kifejezésre, hogy az ősatyák önmagukban képtelenek voltak Isten ígéletének a valóra váltására, hiszen az idegen környezetben már nem tudták megvédeni, sőt felelőtlenül veszélybe is sodorták a megígért utódok ősanýját. Isten volt az, aki gondviselésével minden esetben közbeavatkozott, és megmentette ígéletének hordozóját¹⁹.

Ugyanezt a rejtett gondviselést kísérhetjük nyomon Ábrahám és Lót történetében is, amikor vagyonuk már akkora, hogy nyájaikat már nem bírják eltartani a legelők. Ábrahám ekkor felajánlja Lótnak, hogy válasz-

szon magának területet az ígélet földjén. Lót a nyilvánvalóan termékenyebb vidéket választja, és elszakadva Ábrahám-tól, Sodoma és Gomora közelébe költözik. Ábrahám az ország silányabb részét kapja. De csak látszólag. Az, hogy ez nem így van, majd csak Sodoma és Gomora elpusztítása után fog nyilvánvalóvá válni. Ábrahám mérhetetlen gazdagságra tesz szert, tulajdonképpen a leghatalmasabb sejk az egész területen, és nyomában egy új kultúra legitimizálódik²⁰. Ezt követően az 1Móz 14, az egyébként békés természetű Ábrahámot katonaként mutatja be, aki a sziddím-völgyi csata után, ahol Sodoma és Gomora vereséget szenved, felkerekedik a fogságba esett Lót kiszabadítására. Melkisédék, Sáleem királya ekkor a „Felséges Isten”, az ég és a föld teremője nevében megáldja őt, Ábrahám pedig hódolata jelölül tizedet fizet neki. Az 1Móz 15 szerint Ábrahámon beteljesedtek Isten áldásai, már csak egyetlen egy dologra vágyik: arra, hogy Isten egy fiúgyermekkel ajándékozza meg őt. „Nem adtál nekem utódot – mondta Ábrám –, ezért a házamnál született szolga lesz az örökösöm. Ekkor így szólt hozzá az Úr: Nem ő lesz az örökösöd, hanem az lesz az örökösöd, aki tőled fog származni” (1Móz 15,3–4). Isten a csillagos égre mutatva megismétli Ábrahámnak a néppé válás ígéletét. Itt hangzik el a keresztyén hit fogalma szempontjából az egyik legfontosabb kijelentés: „Ábrahám hitt az Úrnak, aki ezért igaznak fogadta el őt” (1Móz 15,6). És itt hadd álljak meg egy pillanatra! Az elhívástól ennek az ígéletnek az elhangzásáig jelentős idő telt el Ábrahám életében. Meggyőződésem, hogy ez alatt az idő alatt Ábrahám hite alakult és fejlődött. Vallássá formálódott. Az Úr pedig amikor szövetséget köt vele, már azért teszi, mert alkalmasnak látja az időt arra, hogy egyházának építését Ábrahám hitére alapozva elkezdje. Nem felejtethetjük el azonban Kálvin Jánosnak azt az intelmét, hogy az istenfélő embernek soha nem lehet olyan cselekedete, amelyet ha Isten az ő szigorú ítélete szerint vizsgál, kárhozatos ne volna. Az Úr ezeknek a cselekedeteknek ellenére mondja azt Ábrahámnak (Róm 4,13), hogy a hitét tudja be igazságul. Nem akkor mondja ezt Ábrahámnak, amikor még a bálványok szolgálatában állt, hanem akkor, amikor sok éven át kitűnt életének

¹⁸ Kustár Zoltán i. m. 59. p.

¹⁹ Kustár Zoltán i. m. 59. p.

²⁰ „A Sikem-környéki kultusz legitimálása, ill. ősi időkből történő eredeztetése ui. érdeke lehetett egy konkurens kultúrának: a samaritánus kultusznak.” Karasszon István: Előbb és később a Tórában, Karasszon István i. m. 120. p.

a szentsége által²¹. Az ember a maga igazságát nem a jócselekedeteivel, vagy a törvény iránti engedelmes magatartásával érdemelheti ki, hanem azáltal, hogy igaznak fogadja el Isten ígéreteit és rá meri építeni azokra a maga életét (Róm 4; Gal 3; Jak 2,23). Vajon Ábrahám teljes egészében rá merne építeni az életét Isten ígéreteire?

Ábrahám és Sára már több mint tíz éve vándorolnak Kánaánban, a fiúgyermekre vonatkozó ígéret azonban még mindig várat magára. Az öregedő Sára ekkor megrendül. Az ő hitéről nincs híradásunk, de tudjuk, hogy a korabeli szokásoknak megfelelően az egyik szolgálóját, Hágárt Ábrahám második feleségévé teszi, hogy aztán az általa született gyermeket adoptálhassa magának. Hágár teherbe esik, aztán elbizakodott lesz, a ház úrnőjének képzele magát, majd menekülni kénytelen Sára közeléből. A pusztában egy forrásnál megjelenik neki Isten anyyala, aki megjövendőli, hogy fiút fog szülni, aki az arab törzsek ősatya lesz. Az angyal utasítására visszatér Ábrahám házába, és megalázkodik Sára előtt. Hágár történetében láthatjuk azt is, hogy Isten az üdvtörténet szempontjából nem engedi azt meg, hogy az ember a saját kezébe vegye sorsának alakítását. Az angyal megjelenésével Isten nemcsak Hágár megnyomorított életébe szól bele, de beleszól a világtörténelem alakulásába is. Ábrahám és Sára sorsában is ezt figyelhetjük meg. Izmael Ábrahám és Sára türelmetlenségének, hitük megbicsaklásának gyermeke. Amikor Ábrahám hite újból megerősödik, az Úr ismét szövetséget köt vele. Ezt követően jelenik meg neki Mamré tölgyesében.

Ádám után Ábrahám az emberiség második atyja. Isten vele is úgy beszélget, mint Ádámmal. Sőt! Meg is jelenik neki. Nem a teljes dicsőségében, hanem más formában érintkezik vele. Egy asztalhoz ül vele, együtt étkeznek. Ábrahám hisz. Ábrahám nem kételkedik. A hit ősatya ő. A hit iránymutató csillaga. Hite egy esetben bicsaklik meg, amikor enged Sára unszolásának. De elérkezik Ábrahám adventje is. Kinek is tartja Isten Ábrahámot? Ne feledjük: saját prófétájának (1Móz 20,7)!

„Fölemelte tekintetét, és látta, hogy három férfi áll előtte. Amint meglátta őket, elájul, futott a sátor bejáratától, földre borult, és így szólt: Uram, ha megnyertem jóindulatodat, kérlek, ne kerüld el szolgálodat!” (1Móz 18,2–3).

²¹ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere, Kálvin János Kiadó, Bp. 1995 2. kötet 56. p.

Ki lehet ez a három alak? Az eredeti héber uraim megszólítás alapján gondolhatjuk azt, hogy mindhárom alakot köszönti az uraim megszólítással, ám – ismerve a héber szövegben gyakran előforduló alakot – feltételezhető, hogy egyfajta pluralis maiestatisról van szó, és annak ellenére, hogy látszólag pluralis a suffixum, nyugodtan vonatkozhat a héberben mindig többes számban megszólított Úrra a köszöntés. Ezt igazolja a szemeidben kifejezés, melynek a birtokos suffixuma alapján egyértelmű, hogy egyes számú személy szemeiről van szó. A ne kerüld el felszólítás Qal igetörzsű imperfektum alakja singularis 2. mascu-linumban, további bizonyíték amellet, hogy a megszólított egyes számban áll. Mindezek alapján egyértelmű az, hogy Ábrahám egyetlen személyhez beszél. A korábbi zsidó kommentárok szerint a három alak közül egyik sem az Úr, hanem Ábrahám az ég felé sóhajt fel, és úgy beszél az Úrhoz. Raj Tamás rabbi a következőképpen interpretálja ezt a történetet: „Három angyal jelent meg az első ősapánál (uo. 18. fejezet 2. vers), hogy közöljék vele, fia fog születni. Ezek a lények azután továbbálltak, hogy Szodoma és Gomorra bűneit megvizsgálják és megtorolják, viszont Lót házába már csupán két angyal kéredezkedik be (uo. 19. fejezet 1. vers). A városok pusztulásakor Lót és családját pedig már csupán egyetlen angyal menti meg, amint az ott szereplő igék egyes számú alakjából kitetszik. 'Történt, amikor kivezette őket onnan, így szólt: Mentsd a lelkedet, és ne tekints hátra' (uo. 17. vers). A három angyalnak tehát más-más feladata volt, és küldetésük teljesítése után többé már nem találkozunk velük. Hadd említsük meg itt még azt a bibliai kérdést is, amelyet az egyik hászid mester vetett föl: Miért értékeljük oly nagyra Ábrahám vendéglátását, amikor Lót éppoly szívesen fogadja házába az angyalokat? Csakhogy Lót esetében azt olvassuk a Szentírásban, hogy 'két angyal érkezett' hozzá, míg Ábrahám – a Szentírás szavaival – „három (egyszerű) embert látott állni az úton (uo., 18. fejezet 2. vers), nem tudván, hogy Isten követői azok, mégis 'elébük futott', magához invitálta, bőséggel vendégül látta őket. S legalább épp olyan szeretettel tette azt, mint ahogyan Lót az angyalokat fogadta”²².

Az én véleményem ettől eltér, annak ellenére, hogy ez a magyarázat szervesen összefügg a Zsid 13,2-vel, miszerint arra kapunk figyelmeztetést,

²² Raj Tamás: Hol lakik Isten? Makkabi Kiadó Bp. 2007. 47. p.

tetést: „A vendégszeretetről meg ne feledkezzetek, mert ezáltal egyesek – tudtukon kívül – angyalokat vendégeltek meg”. Az én álláspontom az, hogy Ábrahám tudta azt, hogy az Úrral beszél. Korábban is voltak az Úrral találkozásai. Ezeknek formáit nem ismerjük, de az Úr többször is megszólította őt. Kétségtelen, hogy itt az első megszólaló Ábrahám. Ám szerintem ezt a történetet az ezt követő eseményekkel szerves egységben kell értelmezni. Miután Ábrahám vendégül látja a három férfit, azok elindulnak Sodoma felé, és egy darabig Ábrahám is velük tart (1Móz 18,16). Ekkor egy különös párbeszéd, egy különös alku játszódik le az Úr és Ábrahám között. Ábrahám igazi hite és emberi nagysága ebben a dialógusban mutatkozik meg. Ábrahám könyörög az Úrhoz, a másik két férfi pedig jelen van (1Móz 18,22). Csak később tudjuk meg azt, hogy ezek a férfiak angyalok. Az Ábrahámnak és Sárának szóló angyali üdvözlés annyiban különös, hogy nem angyal, hanem maga az Úr közli azt. Úgy gondolom, ezt az álláspontomat az 1Móz 19,1 bizonyítja. Az Úr Ábrahám vendége volt, de Sodomába már csak az Úr angyalai mentek el. Lótnak el is mondják majd ott, hogy az Úr azért küldte őket, hogy elpusztítsák Sodomát.

A szentháromságtan alapjai már az Ószövetségben is fellelhetők. Ám úgy gondolom, hogy Ábrahám és az angyalok találkozásában inkább Isten üdvtörténeti munkája mutatkozik meg, sem mint az, hogy teológiai szimbólumok kiépítésén fáradozna. Teológiailag elégedjünk meg csak annyival: nem tudhatjuk mi sem, hogy mikor térnek be hajlékunkba angyalok.

Mánoah felesége

Sámson a Szentírás egyik legrejtélyesebb alakja. A Sámson-történetek jó példaként szolgálhatnak az Ószövetség tudományos magyarázatára, hiszen a legenda irodalmi műfajához tartoznak²³. Karasszon István felveti, hogy Sámson filiszteus származású is lehetett, és ténylegesen soha nem volt Izrael bírása. Álláspontját több érveléssel is alátámasztja. Ezekkel most nem szállnék vitába, de engedtessek meg nekem, hogy a meggyőző

érvek ellenére is én mégis inkább úgy értelmezem Sámson alakját, ahogyan az a Bírák könyvében a szó szerinti értelmezés alapján megjelenik. Természetesen elfogadom azt, hogy Sámson felmenői között – a gyakori keveredés miatt – valóban lehettek filiszteusok, és elfogadom azt is, hogy a leírtak alapján valóban nehezen képzelhető az el, hogy Sámson Izrael bírása lett volna. Ha volt is efféle jogköre, akkor az esetleg Dán törzsére korlátozódott, de inkább valamiféle magányos harcos alakja rajzolódik elénk, s e vonatkozásban is helytálló lehet az ószövetségi tudós megállapítása. Elfogadom Karasszon Citátumát is, amikor Sámsonnal kapcsolatosan egy groningeni lelkész prédikációját idézi: „Sámson látni sem akarja a filiszteusok és Isten népe közötti ellenségeskedést; így egész élete, szerelme és házassága a bukás jegyében jár. Bár a nyaktörés még egy ideig várat magára, naplementekor azonban a filiszteus ifjak már tudják, hogyan szerzik meg a rejtély megoldását”²⁴. J.L. Crenshaw amerikai professzor szerint nyilvánvaló, hogy a Sámson-legendáról szóló elbeszélés eredeti célja nem kerügmátikus felhívás volt, hanem a történet l'art pour l'art elbeszélése azzal az egyértelmű céllal történt, hogy megmutassa: a legtehetségesebb emberek nyomban bukásra vannak ítélve, ha tetteik nem következetesek²⁵. Mindezeknek azonban a Mánoah feleségével történetekkel kapcsolatosan nincs túl nagy jelentősége.

Minden csodálatos fogantatás történetét utólagosan szokták adományozni egy-egy legenda, monda vagy történet hőséne. A hős tetteinek legendája már réges-régen szájról-szájra terjed, amikor a „csodálatos születés” hagyományos sémáinak egyikével ruházzák fel. Heller Ágnes úgy véli, hogy könnyen felismerhető és könnyen meg is érthető, amikor egy legendává vált hőst utólag ruháznak fel fogantatása vagy születése csodájával. Ez a felruházás azért ismerhető fel könnyen, mert a születés és az első, hivatására vagy elrendelésére jellemző tett közötti idő-tér teljesen üres, betöltetlen marad²⁶. Az, hogy a kiválasztott hős, ősatya, vagy próféta meddő anyától származik, egy igen gyakran ismétlődő, a héber szerelmi költészetben is megjelenő bibliai motívum. Sára, Ráchel, Mánoah

²⁴ Karasszon István i. m. 233. p.

²⁵ Karasszon István i. m. 234. p.

²⁶ Heller Ágnes: Sámson, Erős és Thanatosz a Bírák könyvében, Múlt és Jövő Kiadó 2007. 37. p.

²³ Karasszon István: Sámson-Izrael bírása?, Karasszon István: Az Ószövetség fényei, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó Bp. 2002. 235. p.

felesége, Anna (Sámuel anyja) meddő, Keresztelő János anyja, Erzsébet úgyszintén. Ám nem minden meddő anyától születendő gyermek fogantatását öleli körül a csoda, nem minden esetben történik meg a fogantatás közlése angyali üdvözléssel. József születéséhez például egyáltalán nem fűződik csoda.

Az, hogy egy angyal jelezze a Szabadító születését, szintén ismétlődő motívum. Érdekes Heller Ágnes okfejtése, amikor arról értekezik, hogy ebben a vonatkozásban Sámson Jézus egyfajta előképének tekinthető. Így ír erről: „Sámson története előtt ott áll Izsák születésének ismert csodája. De csak a funkciója más, Izsák nem Izrael megváltója. Az ő születésének csodája Ábrahámnak szól, mi több, Isten ígéretének beteljesítése. A csodálatos születés motívuma mellett megjelenik egy másik motívum is: az újszülött csodálatos megmenekülésének története. Ez Mózes története. Mózes esetében Isten nem angyali küldönc segítségével, hanem nagyon is emberi szereplők tettein keresztül menti meg későbbi kiválasztottját. Ezek a motívumok megőrződnek a keresztény Bibliában is. Jézus születésének történetei kombinálják a két említett bibliai hagyományt. Az angyali üdvözlés egy Sámson-motívum, a betlehemi gyermekgyilkosságtól történő csodás megmenekülés pedig egy Mózes-motívum”²⁷.

Egy Dán törzséből származó férfinak, Mánoahnak meddő volt a felesége. Isten angyala egy napon megjelent az asszonynak, és közölte vele, hogy ne igyon bort, vagy egyéb részegítő italt és ne egyen semmi olyat, ami tisztátalan, mert fiút fog szülni hamarosan. A születendő fiúval kapcsolatosan azt az utasítást adja az angyal, hogy ne érje borotva a fejét, mert a fiú Isten nazireusa lesz születésétől fogva. Egy szabadításra vonatkozó ígéret is elhangzik az angyal szájából, mert azt mondja, hogy ez a születendő gyermek kezdi majd meg Izraelnek a filiszteusoktól való felszabadítását. Az asszony neve a történetből nem derül ki, azonban megtudjuk, hogy az angyallal való találkozás után mindent elmond a férjének, s teljesen bizonyos abban, hogy Isten embere látogatta meg őt. Erről az emberről annyit közöl, hogy az alakja olyan volt, mint Isten angyalának, az arca pedig rettenetes. Azt is megtudjuk, hogy nem kérdezte meg az angyaltól, hogy honnan való, de az kiderül, hogy a nevét tudakolta tőle, ám az angyal a nevét nem árulta el. Mánoah az Istenhez

fordul, és könyörögni kezd neki, hogy ő is hadd láthassa ezt az angyalt. Többen ezt a könyörgést azzal magyarázzák, hogy Mánoah nem hisz az asszonynak, illetve nincsen bizalma az úgynevezett angyalban. Féltekeny arra a bizonyos angyalra, aki esetleg nem is angyal, hanem talán egy másik férfi. Josephus Flaviusnak a *Zsidó Régiségekben* írt sorait szokták ezzel kapcsolatosan idézni, aki azt írja a történetről, hogy Mánoah féltékenységet az kelti fel, hogy felesége túlságosan szépnek írja le az angyalt. Az angyal ezt követően újból megjelenik, de nem Mánoahnak, ismét csak az asszony találkozik vele. Az asszony a mezőről a férjéhez szalad, s végül Mánoah is találkozhat vele. Az Úr angyala Mánoahnak is elmondja azokat az intelmeket, amiket korábban az asszonynak már elmondott. Az Úr angyala Mánoah kérésére ott marad, de a nevét a férfinak se árulja el. „Miért kérdezed a nevem? Titokzatos név az!” – feleli a kíváncsiskodásra. Amikor elkészül az ételáldozat, és a láng felcsapott az oltárról az ég felé, az Úr angyala felszállt az oltár lángjában és örökre eltűnik Mánoah és felesége életéből. Nem sokkal ezután az asszony fiút szült, és elnevezte Sámsonnak.

„Megjelent egyszer az Úr angyala az asszonynak, és ezt mondta neki: Lásd, te meddő vagy, nem szültél. De teherbe fogsz esni, és fiút szülsz. Mostantól fogva vigyázz, hogy bort vagy részegítő italt ne igyál, és semmiféle tisztátalant ne egyél. Mert teherbe fogsz esni, és fiút szülsz. Ne érje annak a fejét borotva, mert Istennek szentelt lesz az a gyermek már anyja méhében. Ő kezdi majd megszabadítani Izraelt a filiszteusok hatalmából” (Bír 13,3–5),

Az eredeti héber alapján a „teherbe fogsz esni és fiút szülsz” kifejezés esetében az igei alak feltehetőleg a jövőre vonatkozik. Ám amikor ez a közlés megismétlésre kerül, a terhes már melléknévként szerepel, singularis feminiumban, s ez vonatkozhat a jelenre is. A szövegösszefüggés ilyen nyelvtani boncolgatása esetleg arra a következtetésre vezethet, hogy az angyali üdvözlés pillanatában fogant meg Mánoah felesége. A későbbiek során Mánoah viselkedéséből is arra következtethetünk, hogy nem igazán hisz abban, hogy a gyermek csak úgy megfogandhat. Mánoah racionalista, bizonyítékokat kíván, ezért hívja meg az angyalt áldozati vacsorára, és ezért tudakolja annak a nevét. Az angyal ekkor mintegy bizonyítékképpen az égbe száll az áldozati tűzben, ahogyan Tobit és Tóbiás történetében Mihály arkangyal. Ebben a pillanatban

²⁷ Heller Ágnes i. m. 38–39. p.

a férfi megjed, s így kiált fel rettegve: „Meg fogunk halni, mert Istent látuk!” A felesége azonban megnyugtatta: „Ha az Úrnak úgy tetszett volna, hogy megöljön bennünket, nem fogadott volna el a kezünkől égő áldozatot és ételáldozatot, nem láthattuk volna mindezt és nem hallhattunk volna most ilyent” (Bír 13,25).

Mire választja ki az Úr Sámson? Elsősorban arra, hogy nazireus legyen, s arra hogy a filiszteusoktól elkezdje megszabadítani Izraelt. Sámson valójában sem az egyik, sem a másik ígéretnek nem tett eleget. Mi lehet ennek az oka? Kicsoda ez a Sámson? Nem ő tesz ígéretet az Úrnak, őrá vonatkoztatva hangzik el ígéret. Kénytelen-kelletlen, de kiválasztott ember: az Úr kiválasztotta. Az Istent szereti, de törvényeit gyakran megszegi. Izrael népét az Úr kiválasztotta magának, törvényt adott nekik és Kánaán földjére vezette őket. Az ígéret földjén újabb parancsokat kapott ez a formálódó nép, történetesen azt is, hogy az ott élő népekkel ne keveredjen. Izrael fiai azonban az Úr parancsait újra és újra megszegték. Izrael népe összekeveredett az őslakossággal. Annak bálványait imádták, szokásaikat felvették, az ott élők erkölcsével gyakran azonosultak, Istenüket megtagadták. Mintha mindez Sámsonban öltene testet. Mintha Sámson Izrael történetének valami hatalmas szimbóluma lenne. Mert Sámson története szervesen illeszkedik Izrael történetébe. Nem legenda tehát, hanem egy nép tükörképe Sámson alakja. Sámson kiválasztott, Sámson törvényszegő, Sámson bűnös, de Sámson Istennek mégis kedves. Sámson az Istent keresi, mert Sámson szereti az Istent. Sámson úgy bűnhődik, ahogyan senki más. Sámson megváltása a halál. Gondoljunk csak bele: Izrael történetében hányszor sejlik föl a teljes pusztulás, a nép kihalása? Sámson békétlen a körülötte élőkkel. Sámson olyan, mint egy rossz fiú. Sámson annak az előhírnöke, hogy a Szabadító, a Megváltó csakis a kiválasztott nép fiai közül jöhet el.

Az imádság ereje

Sámuel anyjának, Annának a történetében nem találkozunk angyalokkal, ám én úgy vélem, Sámuel fogantatása sem hagyható figyelmen kívül akkor, amikor Isten üdvtörténeti munkáját vizsgáljuk az angyali üdvözetek keretében. Már csak azért sem, mert Annával is történik egy olyan különös dolog, amit nyugodtan az Úrral való találkozásként fogalmazhatunk meg.

Mire is gondolok? Azt hiszem, abban mindannyian egyetértünk, hogy az imádkozás az Istennel való párbeszéd, egy olyan kapcsolatteremtés az Istennel, amikor az ember számára megnyílik a transzcendens szféra. Ám Anna esetében ennél is többről van szó. Nézzük csak, mit mond erről a Szentírás! „Egyszer Anna fölkelt, miután ettek és ittak Silóban. Éli pap meg ott ült egy széken az Úr templomának az ajtófélfájánál. Az asszony lelke mélyéig elkeseredve könyörgött az Úrhoz, és keservesen sírt. Azután erős fogadalmat tett, és ezt mondta: Seregek Ura! Ha részvételt tekintesz szolgálólányod nyomorúságára, gondod lesz rám, és nem feledkezel meg szolgálólányodról, hanem fiúgyermeket adsz szolgálólányodnak, akkor egész életére az Úrnak adom, és nem éri borotva a fejét! Mivel hosszasan imádkozott az Úr színe előtt, Éli figyelte az asszony száját” (1Sám 1,9–12).

Hosszasan imádkozott az Úr színe előtt. Mit jelent ez? Hogy látta az Urat? Vagy annak angyalát? Nyilvánvalóan nem erről van szó. Ha ilyesmi történt volna, akkor arról szólna az írás, mint majd később Zakariás esetében, akinek az Úr templomában megjelenik Isten angyala. Itt egyszerűen csak arról van szó, hogy Anna egyedül imádkozik, ám olyan hittel és olyan odaadással, hogy kinyílik neki a Menny, s valóban Isten színe elé kerül. A kívülálló persze ebből semmit sem vesz észre, s Anna szokatlan viselkedéséből arra következtet, hogy az asszony részeg. Akik az isteni szférán kívül vannak, mindig ilyesmire gondolnak az Istennel meghitt, odaadó kapcsolatban lévőkről. Gondoljunk csak a Szentlélek kitöltetésének pillanatára! Amikor Péter nyelveken szól, a szent körön belül lévők értik, hogy mit mond, ám a kívülállók azt hiszik, hogy „édes bortól részegedtek meg” (ApCsel 2,13) mindannyian.

Anna – feltehetőleg – ismeri Sámson történetét. Könyörgésében elébe megy a dolgoknak. Ő teszi az ígéretet, s nem az angyal. S mit ígér? Azt, hogy Istennek szánja a gyermeket. Azt, hogy Isten nazireusa lesz. „Az Úrnak adom, és nem éri borotva a fejét!”. Mintha csak Sámsonról lenne szó. Csak itt nem az angyal, hanem az asszony rendelkezik a születendő gyermek jövőjéről. Mint minden eddigi angyali üdvözetnél, itt is arról van szó, hogy Isten meglátja az asszony nyomorúságát. Mit is mond Anna Élinek? „Bánatos lelkű asszony vagyok. Nem ittam bort vagy szeszes italt, hanem a lelkemet öntöttem ki az Úr előtt.” Imádsága meghallgatásra talált, s Anna fiút szült az Úr szolgálatára. Az Úrtól kérte, s az Úrnak adta. Ezért nevezte Sámuelnek.

Anna történetében felfedezhetünk egy olyan dolgot, ami a későbbiekben a héber szerelmi költészetnek is alapja lesz, amit egyébként Jákób és Ráchel, de Ábrahám és Sára esetében is megfigyelhetünk. Történetesen azt, hogy a most említett asszonyok megkülönböztetett szeretetben részesülnek a férjüktől. Mindig vetélytársnőjük fölött állnak. Mondjuk így: ők vannak szerelmi viszonyban. Jákób Ráchelbe szerelmes, a többi asszony csak ráadás erre a szerelemre, hogy a kor szokásai ne sérüljenek. Ábrahám felesége a legszebb asszony a földön, de elsőként mégis Hágár szül neki gyermeket. Anna férjének, Elkánának egy másik felesége is van, Peninná. Elkána Annát szereti jobban (1Sám 1,5). Arról értesülünk, hogy ezeket a meddő nőket a vetélytársak mindig megalázzák. Vajon pusztá gonoszságból? Nem. Azért, mert ők kevésbé vannak szeretve. Az Úr gyermekáldásban részesíti őket, mert látja azok szenvedését is. Ám amikor a meddő asszonyok lelke bánatossá válik, az Úr az igaz szerelem lángjait nem hagyja kialudni. Mert a szerelem lángjai az Úrnak lángjai.

Angyali üdvözetek az Újszövetségben

Keresztelő János az Istennel megkötött Ószövetség utolsó prófétája. Az ő anyja, Erzsébet is egy meddő asszony, aki Zakariással, az Abijá csoportjából való pappal él házasságban, ő maga pedig az Áron nemzetségből való. Mindketten igen öregek már: fedhetetlenek és szent életűek. Itt az angyal csak Zakariással találkozik. A csodálatos születés ígérését Lukács így írja le: „Történt pedig egyszer, hogy amikor csoportjának beosztása szerint papi szolgálatot végzett az Isten előtt, a papi szolgálat szokott módja szerint, sorsolással őt jelölték ki arra, hogy bemenjen az Úr templomába, és bemutassa a füstölőáldozatot. A nép egész sokasága pedig kint imádkozott a füstölőáldozat órájában. Ekkor megjelent neki az Úr angyala, és megállt a füstölőáldozati oltár mellett jobb felől. Zakariás, amikor ezt meglátta, megrettent, és félelem szállta meg. De az angyal így szólt hozzá: 'Ne félj Zakariás, meghallgatásra talált a te könyörgésed: feleséged, Erzsébet fiút szül neked, és Jánosnak fogod őt nevezni. Örülni fogsz, boldog leszel, és sokan örülnek majd az ő születésének, mert nagy lesz Ő az Úr előtt; bort és részegítő italt nem iszik, és már anyja méhétől fogva megtelik Szentlélekkel, Izráel fiai közül sokakat megtérít az Úrhoz, az ő Istenükhöz, és őelőtte jár az Illés lelkével és erejével, hogy az atyák

szívét a gyermekekhez, és az engedetleneket az igazak lelkületére térítse” (Lk 1,8–17). Zakariás kételkedik az angyalban. Az angyal az eddigi találkozásoktól eltérően most a nevét is elárulja, s folytatja a párbeszédet. A bizonytalankodó Zakariással is (hitének megerősítése érdekében) egyfajta csodát tesz: a születendő gyermek körülmetéléséig megnémítja őt. Az ígért szövegéből látható, hogy János is – ahogyan Sámson és Sámuel – nazireus lesz. A hírvivő angyal itt is Gábiel angyal, miként Jézus születésének ígéréténel is.

A másik angyali üdvözet közismert, sőt a köznyelv csak a Mária köszöntését hívja angyali üdvözetnek. Mária nem meddő, nem előrehaladott korú, viszont szűz. Míg az előbbi esetekben az előrehaladott kor miatt volt lehetetlen a fogamzás, itt azért tűnik annak, mert Mária „férfit még nem ismert”. A csoda vele is megtörténik.

Az üdvtörténetbe szorosan illeszkedő motívumok az angyali üdvözetek. A csodálatos születést megígérő angyalok csak akkor jelennek meg az asszonyoknak, miután az Úr megígérte Ábrahámnak, hogy: „Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége”. Miután nyilvánvalóvá válik, hogy a Megváltó a kiválasztott nép fiaként fog megszületni, a kiválasztott nép asszonyainál esetenként látogatást tesznek az Úr angyalai. Talán csak azért, hogy tudtukra adják, Isten látja a nyomorúságunkat, de ne rettenjünk meg bajainktól, hanem hitünk legyen az Ábrahámétól is erősebb, mert „Istennél semmi sem lehetetlen”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Joseph Ratzinger: A Názáreti Jézus. Budapest; Szent István Társulat: 2007.
2. Mircea Eliade: A szent és a profán. Budapest; Európa Könyvkiadó: 1987.
3. Xeravits G. – Tamási B. – Szabó X.: Angyalok az ókortól Szent Tamásig. Budapest; Sapientia Főiskola – I' Harmattan: 2011.
4. Karasszon István: Az Ószövetség varázsa. Budapest; Új Mandátum Kiadó: 2004.
5. Naftali Kraus: Nők a Bibliában és a Talmudban. Budapest; PolgArt Kiadó: 2005.
6. Kierkegaard Søren: Félelem és reszketés. Budapest; Európa Könyvkiadó: 1986.
7. Bibliaismereti kézikönyv. Budapest; Kálvin János Kiadó: 2004.
8. Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere. Budapest; Kálvin János Kiadó: 1995.
9. Raj Tamás: Hol lakik Isten? Budapest; Makkabi Kiadó: 2007.
10. Karasszon István: Az Ószövetség fényei. Budapest; Mundus Magyar Egyetemi Kiadó: 2002.

11. Heller Ágnes: Sámson, Erósz és Thanatosz a Bírak könyvében. Budapest; Múlt és Jövő Kiadó: 2007.
12. Karasszon István: Az Ószövetség regénye. Budapest; Sapientia Főiskola – L' Harmattan: 2011.
13. Karasszon István: Ószövetségi ismeretek. Komárom; Selye János Egyetem: 2006.
14. Soggin J. Alberto: Bevezetés az Ószövetségbe. Budapest; Kálvin János Kiadó: 1999.
15. Morris Leon: Az Újszövetség teológiája. Budapest; Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány: 2011.
16. Henoch Apokalypsise. Budapest; Holnap Kiadó: 1989.

Takács Klaudia:

Egyenértékű? Különböző? Nemi szerepek a Biblia tükrében

Dolgozatomban a férfi és a nő szerepét vizsgálom – alapul véve Isten számunkra adott kijelentéseit, tehát az Ószövetség és Újszövetség Igéit. Megpróbálok különbséget tenni a nemi szerepek közt, de keresem a férfi és nő közti azonosságokat is. A teremtéstörténetből indulok ki, majd az Ószövetség egy-egy szép példáját alapul véve próbálok keresni a férfi és nő olyan tulajdonságait, melyek a mi Urunknak kedvesek. Biztosan sokakban felmerült már az a kérdés, hogy miért kellett Jézus Krisztusnak férfiként a földön működnie, miért nem lehetett nő. Erre is próbálok válaszolni. Majd megnézem Péter és Pál apostolok nemekre való kijelentéseit szemügyre véve a házasság kialakulását, a családi és gyülekezeti szerepeket, feladatokat. Végezetül pedig próbálok rámutatni, ha nemi szerepeink különböznek is, a Krisztusban való üdvösség szempontjából mindegy, hogy valaki milyen nemű!

Bevezetés

A címet elolvassza bizonyára sokakban felmerül a kérdés: Miért foglalkozunk azzal, hogy van-e a férfi és nő szerepe közt különbség? Hiszen a mai világ, a társadalom mindkettőtől csak a teljesítményt várja el, az a lényeg, hogy a maximumot hozzuk ki magunkból a munkahelyen s ezért megkapjuk a fizetésünket. Az álmok, a célok sokszor kimerülnek egy-egy élvezeti cikk megszerzésében, és nem találjuk a hőn áhított boldogságot. De valóban így kell ennek lennie? Csak ennyi az élet, vagy az a legfőbb életcél, hogy a nők minél szebb és minél drágább ruhákban járjanak, a férfiak pedig megvehessék maguknak a legmenőbb luxusautókat, s netán még évenként egy külföldi nyaralást is megengedhessenek maguknak?

És vajon mit mond erről Isten? Ő mit vár el tőlünk? Hogyan viselkedjünk, milyen feladatokkal bízott meg egy nőt és egy férfit először is a társadalom legkisebb, de egyben legfontosabb egységében a családban, s ebből kiindulva, erre alapozva a gyülekezetben, majd a társadalomban?